

KAROLINUM

Veronika Macková

**Parasportovci
očima televizních
diváků**

Parasportovci očima televizních diváků

Veronika Macková

Recenzovali:

prof. Mgr. Martin Kudláček, Ph.D.

prof. Ing. Jaroslav Světlík, Ph.D.

Kniha byla podpořena z prostředků Cooperatio SPOS.

Vydala Univerzita Karlova

Nakladatelství Karolinum

Praha 2023

Redakce Jakub Fráňa

Grafická úprava Jan Šerých

Sazba DTP Nakladatelství Karolinum

Vydání první

© Univerzita Karlova, 2023

© Veronika Macková, 2023

Cover photo © František Géla, 2023

ISBN 978-80-246-5329-7

ISBN 978-80-246-5390-7 (pdf)

Univerzita Karlova
Nakladatelství Karolinum

www.karolinum.cz
ebooks@karolinum.cz

Obsah

Úvod	7
1. Parasport	11
1.1 Parasport v médiích	15
1.1.1 Pořad Paralympijský magazín	33
1.2 Stereotypizace sportovců s handicapem	39
1.3 Mytologie mediálního zobrazování sportovců s handicapem	41
1.3.1 Mýtus tzv. supermrzáka	44
1.4 Celebritizace sportovců s handicapem	45
1.4.1 Jiří Ježek mezi celebritami	48
2. Výzkum publika televizního sportovního vysílání	56
3. Metodologická východiska a metodika výzkumu	62
3.1 Hlubkové polostrukturované rozhovory	63
3.1.1 Realizace hlubkových polostrukturovaných rozhovorů	64
3.1.2 Scénář hlubkového polostrukturovaného rozhovoru	67
3.2 Focus group	68
3.2.1 Realizace skupinových rozhovorů	69
3.2.2 Scénář skupinového rozhovoru	73
4. Vnímání handicapovaných sportovců televizními diváky	75
4.1 Způsob zpracování reportáží o paralympijských sportovcích	75
4.1.1 Životní příběh, nebo sportovní výsledky?	79
4.1.2 Nepřehledná klasifikace handicapovaných sportovců	84
4.1.3 Problémy v českém paralympijském hnutí	86
4.1.4 Paralympijský magazín	87
4.2 Vizuální atraktivita handicapovaných sportovců	90
4.3 Hrdinové, nebo chudáci?	99

4.4 Celebrity mezi handicapovanými a různorodost jejich vnímání	104
4.5 Má sport handicapovaných podle publika smysl?	109
Závěr	114
Summary	121
Literatura a prameny	124

Úvod

*„Na olympijských hrách se hrdinové rodí.
Na paralympijské hry už hrdinové přicházejí.“
(Steadward a Peterson, 1997: 8)*

Nabídka sportů je v dnešní době velmi pestrá, a tak každý z nich bojuje nejen o mladé začínající sportovce, ale také o zájem publika, z hlediska dopadu a financí pak zejména o televizní diváky. Jiné to není ani u parasportu, který ušel od doby svého vzniku dlouhou cestu. V minulosti sloužil pouze jako rehabilitace, ale nyní se může Mezinárodní paralympijský výbor pyšnit vzestupnou tendencí počtu televizních diváků při sledování paralympijských her nebo větším počtem zemí se zakoupenými vysílacími právy (Mezinárodní paralympijský výbor, 2019). Britský paralympijský výbor společně s televizní stanicí Channel 4 připravil kampaň před domácími hrami v Londýně v roce 2012 a změnil vnímání parasportovců nejen u britské veřejnosti. Tyto paralympijské hry tak byly celosvětově přelomové (např. Gillis, 2012). Pro další rozvoj sportu postižených je velmi důležitý i názor televizních diváků, který může udávat směr, kam se bude toto sportovní odvětví ubírat.

Knihla *Parasportovci očima televizních diváků*¹ má za cíl zmapovat různorodé publikum – to, které sleduje parasport pravidelně, stejně jako občas, a to, které se naopak o tento druh sportu nezajímá –, a popsat oblast, která není v České republice prozkoumaná. Také v zahraniční odborné literatuře jsou jen malé zmínky o publiku sportovců s handicapem²

1 Kniha je částečně přepracovanou a aktualizovanou disertační prací autorky (Macková, 2020).

2 Téma handicapovaných sportovců si autorka knihy vybrala záměrně, protože se vrcholovému sportu lidí s postižením věnovala i profesně jako redaktorka a reportérka České televize, konkrétně ČT sport (2008–2022). Od 1. dubna 2022 je autorka knihy zaměstnaná jako ředitelka

(např. Kama, 2004; Jackson et al., 2015; Hodges, Scullion a Jackson, 2015; Bartsch et al., 2018; Pullen, Jackson a Silk, 2019; Silk et al., 2019).

Kama (2004) se ve svém výzkumu publika soustředil pouze na lidi s postižením a na jejich názor na mediální prezentaci tohoto tématu. Zjistil, že se média podle postižených stále nevyhýbají stereotypům, které staví handicapované do role bezmocných stvoření. Oni sami však touží po zařazení do společnosti bez ohledu na své postižení. Média mohou hrát podle Kamy v tomto procesu pozitivní roli, pokud budou handicapované³ prezentovat stejně jako většinovou společnost. Kniha *Reframing Disability?: Media, (Dis)Empowerment and Voice in the 2012 Paralympics* (Jackson et al., 2015) si kladla za cíl identifikovat příběhy, které televize používají při vysílání a prezentaci parasportovců a paralympijských her. Dále její autoři analyzovali, jak publikum přijalo prezentaci handicapovaných v médiích a zdali jejich příběhy inspirovaly veřejnost ke změně postojů k lidem se zdravotními postiženími. Domácí média se pokusila prezentovat paralympiádu v Londýně nejen jako elitní sportovní událost, ale chtěla také změnit stávající stereotypy o lidech s postižením.

Hodgesová, Scullion a Jackson (2015) ve své studii *From Awww to Awe Factor: UK Audience Meaning-making of the 2012 Paralympics as Mediated Spectacle* se také zaměřili na to, jak publikum vnímalo paralympijské hry v Londýně v roce 2012. Pomocí hloubkových rozhovorů zjistili, že se vnímání diváků během vrcholné akce pro parasportovce změnilo ze strachu z neznámého na úžas nad výkony paralympioniků a také nad atmosférou her. Životní příběhy sportovců s handicapem a jejich postižení často v minulosti zastínily paralympijské hry jako elitní sportovní událost. To na hrách v Londýně ustoupilo do pozadí, a naopak se do diváckého zájmu dostaly sport a emoce spojené se soutěžími.

Autoři publikace *Inspired by the Paralympics: Effect of Empathy on Audience Interest in Para-Sports and on the Destigmatization of Persons With Disabilities* se společně věnovali výzkumu televizního publika a zkoumali motivaci ke sledování parasportu pomocí experimentů. Přišli na to, že díky zážitkům při sledování sportu handicapovaných, empatii, pocitu

komunikace Českého paralympijského výboru. Detailní informace o publiku, jeho názoru a preferencích však dosud nebyly k dispozici a dílčí výsledky jsou překvapivé, protože jsou v rozporu se zažitými představami tvůrců o publiku na základě dostupných kvantitativních dat.

3 Autorka knihy používá spojení „lidé s handicapem“ jako synonymum ke spojení „lidé s postižením“. Rovnost staví i mezi označení „parasportovec“ a „sportovec s handicapem“ nebo „sportovec s postižením“.

blízkosti a televizním spotům se prohluboval zájem o parasport (Bartschová et al., 2018).

Pullenová, Jackson a Silk (2019) se ve své studii zabývali vysíláním stanice Channel 4, která měla hlavní vysílací práva ve Velké Británii pro hry v Riu de Janeiro v roce 2016, a studovali, jak moc se projevil nacionalismus při vnímání sportovců s handicapem. Vycházeli z rozhovorů s tvůrci televizního vysílání a také z výzkumů sledovanosti. Pro lepší propojení televizních diváků a parasportovců totiž požadoval Britský paralympijský výbor odstranění „jinakosti“ z vysílání a chtěl se zaměřit především na britské sportovce, což stanice Channel 4 splnila a zaměřila se na domácí paralympioniky.

Kolektiv autorů ze čtyř univerzit pod vedením profesora Silka (2019) vydal zprávu o projektu s názvem *Re-Presenting Para-Sport Bodies: Disability and the Cultural Legacy of the Paralympic Games*, ve které se v jedné kapitole věnují publiku. Pomocí focus group zkoumali vnímání paralympijského vysílání televizní stanice Channel 4 a dopady úspěšných her v Londýně v roce 2012 na publikum. Percepce paralympijských her je podle nich důležitým ukazatelem současných trendů v postoji širší veřejnosti k postižení. Orientovali se především na zvyklosti paralympijského sportu, na pochopení handicapu, vnímání sociálních změn s ohledem na povědomí o handicapovaných nebo na právo, legislativu a politiku. Zpráva o projektu má s touto knihou společné téma způsobu mediálního zpracování příběhů sportovců s handicapem a jeho reflexi publikem. V textu popisují, jak příběhy sportovců mohou vzdělávat publikum a upozornit na různé druhy handicapů. S tím však souvisí i velký tlak na člověka s postižením, aby byl úžasný a inspirativní pro ostatní lidi s handicapem.

V českém prostředí se handicapovaným sportovcům věnuje například Alice Němcová Tejkalová, která ve své disertační práci upozornila na mediální stereotypy „těch druhých sportovců“ (2011). Zkoumala české deníky v průběhu šedesáti let a dospěla k závěru, že se vyobrazení sportovců s handicapem omezuje v mnohých případech pouze na hrdiny či bojovníky. Práci pak Němcová Tejkalová (2012) rozšířila v knize *Ti druzí sportovci. Mediální stereotypizace a rámcování handicapovaných v tisku v letech 1948–2008*.

Zobrazování parasportovců v českých médiích popsala i Vlasta Kursová (2018). Práce s názvem *Analýza medializace sportu osob s postižením* přišla se zjištěním, že server Aktuálně.cz, který nabízel rubriku „Parasport“, se právě sportu handicapovaných věnoval v roce 2017 nejvíce. Největší mediální prostor pak dostal plavec Arnošt Petráček.

Tomáš Zelenka a Martin Kudláček (2016) popsali paralympijský sport jako společenský fenomén a tvrdili, že díky sportu může dojít k inkluzi. Právě sport může podle nich nastavit nové paradigma „zdravě postižených“ sportovců neboli sportovců postižených sportem. Inkluzi se věnuje i trojice autorek Anna van Dijková, Klára Daďová a Irena Martínková (2017) ve výzkumu *Intellectual Disability Sport and Paralympic Classification*.

Článek autorky této knihy a Kateřiny Turkové (2019) „*I Have Won, and I Want to Share It: The Ways Female Skiers Use Facebook as a Communication Tool*“ porovnal komunikaci alpských lyžařek s handicapem a bez handicapu na sociální síti Facebook. Z výzkumu vyplynulo, že i když chtějí mít handicapovaní stejný mediální prostor jako sportovci bez postižení, tak tomu neodpovídá ani jejich komunikace na sociálních sítích. Handicapované lyžařky sdílely ve sledovaném období mnohem méně příspěvků i méně reklamního sdělení, i přesto, že Facebook představuje efektivní marketingový a komunikační kanál. Dalším článkem autorky této publikace je společná práce s Ondřejem Trunečkou (2015) s názvem „*You Don't Have a Leg? Don't Worry, You Can Still Be a Star!*“ *Media Image of Cyclist Jiří Ježek* zabývající se celebritizací parasportovců, konkrétně šestinásobného paralympijského vítěze Jiřího Ježka.

Žádná z výše popsaných prací se však nevěnovala pouze publiku a jeho vnímání sportovců s handicapem, i proto bylo záměrem autorky přinést a publikovat výsledky z auditoriálního výzkumu zacíleného na české publikum a paralympijský sport, a upozornit tak na další společensky i mediálně menšinové téma a jeho reflexi publikem.

Knihy se zaměřuje na několik oblastí a přináší odpovědi na následující otázky: Jak diváci vnímají parasportovce? Obdivuje publikum tyto sportovce, nebo je naopak lituje? Co říkají diváci o prezentaci sportu handicapovaných? Existují nějaké rozdíly mezi prezentací sportovců s postižením a bez postižení? Jsou v reportáži důležité životní příběhy sportovců? Má vrcholový parasport smysl?

Ve čtyřech kapitolách je popsán parasport, výzkum televizního sportovního vysílání, metodologická východiska a metodika výzkumu a také vnímání parasportovců televizními diváky.

1. Parasport

První zmínka o sportovcích s postižením je z roku 1888, kdy byl v Berlíně založen sportovní klub pro neslyšící (Mezinárodní paralympijský výbor, 2018a), a právě neslyšící pokračovali v budování sportovních oddílů nejrychleji. V roce 1922 vznikl Mezinárodní výbor pro sportovce se sluchovým postižením, který je považován za první mezinárodní sportovní organizaci pro sportovce s handicapem (Vanlandewijck a Thompson, 2011), a o dva roky později se konaly také první hry pro sportovce se sluchovým postižením (Thomas a Smith, 2009). Na českém území je první písemná zmínka o pohybové aktivitě neslyšících už v roce 1910. K roku 1922 se pak datuje i vznik deaflympismu na českém území, kdy se v Praze a v Brně ustavily sportovní kroužky hluchoněmých a v rámci nich se organizovalo i sportovní vyžití (Pánek, 2009). Historie paralympijského sportu se začala psát v roce 1944, kdy sir Ludwig Guttmann založil ve Stoke Mandeville rehabilitační centrum pro léčbu poranění míchy (v tomto zařízení se nacházelo velké množství válečných veteránů, kteří kvůli poranění míchy skončili na invalidních vozících) a sport byl součástí léčby. Díky tomu se mohli 29. července 1948 atleti účastnit prvních Stokemandevilleských her (Thomas a Smith, 2009; Brittain, 2016), ale v tomto případě se nejednalo o zálibu ve sportování. Pacienti neměli na výběr, např. lukostřelba byla povinná, a právě sir Ludwig Guttmann dohlížel na realizaci (Steward a Peterson, 1997). Ani Československo za vývojem ve světě nezaostávalo, i zde platil světový trend, že nejprve se v roce 1929 soutěží účastnili sportovci se sluchovým a zrakovým postižením, až později se přidávali sportovci i s jinými druhy handicapu. Vojmír Srdečný⁴ po absolvování tělesné výchovy nastoupil roku 1947

4 Vojmír Srdečný vystudoval Ústav pro vzdělávání profesorů tělesné výchovy. V roce 1939 byl i s ostatními studenty deportován do koncentračního tábora Sachsenhausen-Oranienburg. Po

do rehabilitačního ústavu v Kladrubech a o rok později stál u zrodu prvních her pro tělesně postižené, kde celkem 82 pacientů rozdělili do čtyř skupin podle zdravotního postižení. Kladrubské hry byly dokonce organizovány čtyři měsíce před hrami ve Stoke Mandeville a účastnilo se jich více sportovců. Ve Velké Británii startovalo pouze 16 handicapovaných ze dvou nemocničních zařízení, naproti tomu v Československu bojovalo o medaile 82 postižených (Němcová Tejkalová, 2012). O rok později už ale počet zainteresovaných rehabilitačních center ve Velké Británii vzrostl na šest a zvýšil se i počet sportovců, zatímco větší rozvoj v Československu se z ideologických důvodů nepodařilo rozeběhnout. Na druhých Stokemandevilleských hrách, kterým se také říkalo Velký festival paralympijských sportů nebo Olympijské hry paraplegiků, soutěžilo 37 lidí. Právě zde sir Ludwig Guttmann ve svém projevu vyslovil myšlenku, že by toto klání mělo mít mezinárodní přesah, a chtěl následovat olympijské hry (Bailey, 2008; Thomas a Smith, 2009; Vanlandewijck a Thompson, 2011). To se splnilo o tři roky později, když se v roce 1952 her účastnili i pacienti z Nizozemska. Právě tyto Mezinárodní hry ve Stoke Mandeville byly předchůdci paralympijských her (Brittain, 2016) a díky dobré reputaci, kterou o nich šířili bývalí účastníci sportovního klání, se velmi rychle staly mezinárodními v pravém slova smyslu. Aby byly hry organizovány profesionálněji a bylo zajištěno financování, vznikl Mezinárodní výbor pro hry Stoke Mandeville, který dohlížel nejen na organizaci, ale také na průběh her. Tato instituce se stala předchůdcem Mezinárodního paralympijského výboru (Thomas a Smith, 2009).

Označení „paralympijské“ vzniklo složením slov „olympijské“ a „paraplegik“, tedy pojmenováním osoby s poškozením míchy (Brittain, 2016). Podle Mezinárodního paralympijského výboru složenina pochází z předpony „para“, která má svůj původ v řecké předložce „vedle“, a slově „olympic“ (Mezinárodní paralympijský výbor, 2018a). Poprvé se tento název objevil v médiích v roce 1953 v Bucks Advertiser and Aylesbury News a do roku 1960 byl používán jako alternativa pro Mezinárodní hry Stoke Mandeville (Brittain, 2016).

propuštění pracoval v pojišťovně a poté byl nuceně nasazen v továrně. Po absolvování vysoké školy po válce nastoupil do rehabilitačního ústavu v Kladrubech a začal se věnovat tělesně postiženým (Pametraroda.cz, 2019). „V roce 1949 musel z Kladrub odejít, ale záhy našel uplatnění jako rehabilitační pracovník ve státních lázních Velké Losiny, kde se věnoval léčbě pacientů s následky po dětské obrně. Roku 1959 se do Kladrub vrátil. V letech 1964–1985 pak pracoval jako odborný asistent na katedře tělesné výchovy na Pedagogické fakultě v Hradci Králové“ (Pametraroda.cz, 2019). Vojmír Srdečný zemřel 14. srpna 2019 (Český rozhlas Plus, 2019).

Právě od roku 1960 se datují první paralympijské hry, na kterých se v Římě představilo 400 sportovců z 23 zemí a jsou také počítány jako deváté mezinárodní Stokemandevilleské hry (Vanlandewijck a Thompson, 2011).

Další zlomový okamžik ve vývoji paralympijských her nastal v roce 1988, kdy organizátoři her v Soulu poprvé přišli s myšlenkou zaplněného stadionu a vytvoření početné divácké kulisy, proto do publika přivedli školáky, lidi z církevních organizací nebo sportovní kluby a postarali se o naplněné stadiony. Hry se staly přelomovými i v profesionální přípravě, včetně paralympijské vesnice, oficiální přepravy nebo například zahajovacího ceremoniálu. Vše připomínalo akci velkého mezinárodního rozsahu (olympijské hry), i proto počet sportovců na letních paralympijských hrách velmi rychle narůstal. V Atlantě v roce 1996 startovalo už 103 zemí, 3195 elitních handicapovaných sportovců a 1661 akreditovaných mediálních pracovníků (Steward a Peterson, 1997). Zimní paralympijské hry vznikly v roce 1976 v Örnköldsviku ve Švédsku (Vanlandewijck a Thompson, 2011). Co do počtu zemí jde o menší událost, než je letní obdoba her, i proto se jim přezdívá „rodinné hry“. Také zde je ale vidět patrný vývoj. Přibývají nejen počty sportovců a zemí, ale také nové sporty, např. short-track v roce 1994 nebo později curling (Steward a Peterson, 1997).

Mezinárodní paralympijský výbor (International Paralympic Committee – IPC) byl oficiálně založen 22. září 1989 v německém Düsseldorfu. Jedná se o neziskovou organizaci, jejímž hlavním úkolem je řízení mezinárodních paralympijských soutěží (Mezinárodní paralympijský výbor, 2018a). Organizace zaměřující se na parasportovce se skládá z volené správní rady, řídicího týmu a různých stálých výborů a rad. Od roku 1999 sídlí v německém Bonnu (Mezinárodní paralympijský výbor, 2017). IPC působí také jako řídicí orgán pro paralympijské sporty se specifickým postižením – tělesně handicapované, spasticky postižené, zrakově handicapované a mentálně postižené (Mezinárodní paralympijský výbor, 2020a).

Svoji vlastní světovou organizaci mají sportovci neslyšící a sluchově handicapovaní, kteří nepatří pod Mezinárodní paralympijský výbor. Mezinárodní výbor pro sport neslyšících vznikl v roce 1924 a je hlavním řídicím orgánem odpovědným za organizaci deaflympijských her, které jsou na stejné úrovni jako paralympijské hry, a mistrovství světa neslyšících (Mezinárodní výbor pro sport neslyšících, 2020).

Mimo IPC stojí i Mezinárodní hnutí speciálních olympiád (Special Olympics), které bylo založeno v roce 1968 a prostřednictvím sportu se

snaží začlenit lidi s těžkým mentálním handicapem do většinové společnosti a inspirovat další k cestě za sportem (Special Olympics, 2020).

Ve struktuře IPC není ani Světová federace her transplantovaných, která vznikla v roce 1978 (Světová federace her transplantovaných, 2020).

Všechny tři jmenované mezinárodní organizace, které nepatří pod Mezinárodní paralympijský výbor, mají v České republice zastoupení. Special Olympics má svůj národní program s názvem České hnutí speciálních olympiád (Speciální olympiáda, 2020), sportovce po transplantaci sjednocuje Český tým transplantovaných (Český tým transplantovaných, 2020). Zvláštní postavení má v České republice sport neslyšících a sluchově handicapovaných, který patří pod Český paralympijský výbor, i když světová struktura je jiná (Český paralympijský výbor, 2015).

Český paralympijský výbor byl založen 26. ledna 1994, jeho řídicím orgánem je Výkonné grémium složené ze šesti zástupců jednotlivých řádných členů – České asociace tělesně handicapovaných sportovců, České federace Spastic Handicap, Českého svazu mentálně postižených sportovců, Českého svazu neslyšících sportovců, Českého svazu tělesně postižených sportovců⁵ a Českého svazu zrakově postižených sportovců (Český paralympijský výbor, 2015). Výkonnou předsedkyní byla v době sběru dat Alena Erlebachová a předsedou Českého paralympijského výboru byl v roce 2016 zvolen Ondřej Sejpka (Aktuálně.cz, 2016a).⁶

Ve stanovách si Český paralympijský výbor definuje své poslání a úlohu takto: „Posláním ČPV je rozvíjet a chránit paralympijské a deaflympijské hnutí, jeho aktivity a ideály mezi zdravotně postiženými sportovci rovnoprávně bez ohledu na druh postižení, přispívat k výchově všech jeho účastníků k čestnému jednání podle zásad hnutí fair play a Etického kodexu ČPV (sic!) a tím také přispívat k jejich společenské integraci. ČPV zastupuje Českou republiku odděleně na paralympijských hrách, deaflympiádách neslyšících, případně na dalších sportovních akcích organizovaných IPC, ICSD a jejich kontinentálními složkami, jakož i na akcích mezinárodní sportovní diplomacie (například kongresy apod.)“ (Český paralympijský výbor, 2015).

Český paralympijský výbor je členem IPC sídlícího v německém Bonnu. Jeho hlavním úkolem je podporovat více než 200 svých členů, rozvíjet

5 Český svaz postižených sportovců změnil svůj název i logo na základě hlasování valné hromady per rollam 2020. Nyní vystupuje pod názvem Český PARA sport (ceskyparasport.cz, 2021).

6 Poznámka ze dne 17. 11. 2022: Ondřej Sejpka rezignoval v červenci 2021 (Český paralympijský výbor, 2021a). Dne 4. prosince 2021 byl novým předsedou Českého paralympijského výboru zvolen Zbyněk Sýkora (Český paralympijský výbor, 2021b).